

Rekisteröidyn parisuhteen tunnistaminen kirkollisen keskustelun ja asianosaisten näkökulmista

Suomen eduskunta hyväksyi vuonna 2001 lain rekisteröidyistä parisuhteista. Tästä lähti liikkeelle monivaiheinen kirkollinen keskustelu ja päätöksentekoprosessi, jonka päätteeksi Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokous antoi piispainkokoukselle tehtäväksi valmistella vapaamuotoista rukousta koskevan pastoraalisen toimintaohjeen.¹ Ohjeen mukaan ”pastoraalisen kohtaamisen piiriin voi kuulua myös rukous parisuhteensa rekisteröiden kanssa ja heidän puolestaan.”²

Leimallista niin kirkolliselle kuin laajemmallekin keskustelulle on se, että homoseksuaalisten pariskuntien oma ääni ei julkisessa keskustelussa juuri kuulu. Määrällisesti mitattuna parisuhteiden rekisteröinti koskee pientä ihmisryhmää, josta rukoushetken parisuhteensa puolesta on järjestänyt vain pieni osa. Parisuhdelain säätäminen ja sittemmin avioliittolain muuttaminen ovat kuitenkin herättäneet laajaa julkista keskustelua seksuaalivähemmistöjen asemasta ja oikeuksista kirkossa.

Tämän artikkelin tehtävänä on analysoida, tunnustaako kirkko rekisteröidyn parisuhteen. Tähän kysymykseen pyritään vastaamaan analysoimalla rekisteröityä parisuhdetta käsitteleviä kirkollisia

dokumentteja ja asianosaisten kokemuksia rukoushetkestä parisuhteen rekisteröinnin yhteydessä. Käytämme verbiä ”tunnustaa” käännöksenä englanninkielisestä verbistä ”to recognize” aivan tietyssä merkityksessä. Ikäheimo ja Laitinen erottavat toisistaan käsitteet identification (tunnustaminen merkityksessä tunnistaa joku joksikin, esim. ihminen juuri tietyksi henkilöksi), acknowledgement (esim. tunnustaa normi validiksi) ja recognition, tunnustaa ihminen persoonaksi.³ Tässä yhteydessä tarkoitamme ensisijaisesti viimeksi mainittua merkitystä. Substantiivimuodossa käännumme saman käsitteen recognition joko ”hyväksyvä tunnustaminen” tai ”tunnustaminen”.⁴ Jälkimmäistä vaihtoehtoa käytämme aina silloin, kun kontekstissa on selvää, ettei käsitettä voida sekoittaa tunnustamiseen merkityksessä ”to confess”.

1 Keskustelun vaiheet kuvataan mm. PSK 2010, 7–19; ks. myös Hirvonen 2007b.

2 Pastoraalinen ohje 2011.

3 Ikäheimo & Laitinen 2007, 40.

4 Vrt. Hellqvist et al. 2015.

Vastaamme yhteiseen päätehtävään kahden eri alatehtävän avulla, joita selvitetään eri aineiston ja eri metodin avulla. Ensimmäinen alatehtävä on selvittää, millä edellytyksillä kirkko tunnustaa homoseksuaalin ihmisen ja hänen solmimansa parisuhteen. Tähän tehtävään on haettu vastausta analysoimalla kirkon virallisia dokumentteja systemaattisella analyysillä, hyväksyvän tunnustamisen teorian avulla. Koska dokumenttiaineisto yksin ei pysty tähän kysymykseen tyydyttävällä tavalla vastaamaan,⁵ tätä artikkelia varten kerättiin myös asianosaisten haastatteluaineisto. Artikkelin toisena alatehtävänä on selvittää parisuhteensa rekisteröineiden pariskuntien kokemuksia rukoushetkestä ja analysoida niitä merkityksiä, mitä he tälle rukoushetkelle ovat antaneet. Artikkelin kokonaisuudessaan kirjoitettu kahden eri teologian oppiaineita edustavan kirjoittajan yhteistyönä. Tavoitteenamme on muodostaa monipuolisempi, kattavampi ja tarkempi käsitys aiheesta analysoimalla sekä aiheesta kirjoitettuja dokumentteja että asianosaisten kokemuksia.

AINEISTOT JA METODIT

Artikkelin ensimmäisen aineiston muodostavat kolme laajaa kirkollista dokumenttia. Ensimmäinen on piispainkokouksen vuonna 2005 asettaman työryhmän mietintö *Kirkko ja rekisteröidyt parisuhteet* (KRP 2009). Toinen käsiteltävä dokumentti on edellä mainitun pohjalta tehty piispainkokouksen selvitys kirkolliskokoukselle *Parisuhdelain seuraukset kirkossa* (PSK 2010). Kolmantena dokumenttina käsitellään kirkolliskokouksen perustealiokunnan mietintöä 4/2010 parisuhdelain seurauksista kirkossa. Näiden kolmen dokumentin voidaan katsoa edustavan kirkon virallisen päätöksenteon prosessin eri vaiheita, ja niistä on löydettävissä perustelut kirkon tekemille ratkaisuille suhteessa rekisteröityyn parisuhteeseen ja sen siunaamiseen.⁶ Asiakirja-aineistosta on pyritty selvittämään systemaattisen metodin avulla, millainen käsitys asiakirjoihin sisältyy kirkon mahdollisuudesta tunnustaa homoseksuaali ihminen ja hänen solmimansa parisuhde.

Artikkelin toisen aineiston muodostavat yhdeksän parisuhteensa rekisteröineen ja yhden useita parisuhteen rukoushetkiä toimittaneen papin tee-

mahaastattelut. Auli Vähäkangas haastatteli seitsemää naista ja kolmea miestä touko-lokakuussa 2015 yhteensä kahdeksassa haastattelussa. Iältään haastateltavat ovat 30–65-vuotiaita. Haastateltavat on rekrytoitu useiden kanavien kautta, muun muassa sateenkaarimessun, internetyhteisöjen ja yksityishenkilöiden avulla. Kaikki haastateltavat kuuluvat Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mutta kahden puoliset eivät ole kirkon jäseniä. Haastateltavista kolme on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöitä ja heistä kaksi on myös toimittanut rukoushetkiä parisuhteen puolesta. Haastateltavia koskevat rukoushetket oli toimitettu vuosien 2005–2015 välillä eli osalla haastateltavista kyseinen rukoushetki oli tuoreessa muistissa, osalla siitä oli melko pitkä aika. Ne haastateltavat, joiden rukoushetkestä oli kulunut useita vuosia, olivat ennen haastattelua palauttaneet mieleensä rukoushetken sisällön muun muassa videolta, valokuvien avulla tai lukemalla papin heille muistoksi antaman puheen uudelleen. Haastateltavat allekirjoittivat kirjallisen tutkimusluvan, jossa he antoivat molemmille tämän artikkelin kirjoittajille luvan käyttää haastatteluaineistoa. Aineistonäytteiden yhteydessä viitataan aineistoon koodeilla (H1, H2). Aineistosta ei anonymiteetin takia tehdä erotteluja.

KIRKON KANTA REKISTERÖITYIHIN PARISUHTEISIIN

Piispainkokouksen asettaman parisuhdelakityöryhmän raportti *Kirkko ja rekisteröidyt parisuhteet* (2009) ja sitä seuraava piispainkokouksen selvitys *Parisuhdelain seuraukset kirkossa* (2010) tarkastelevat kysymystä samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröimisestä monista eri näkökulmista: kristillisen ihmiskuvan, ekumenian, Raamatun, etiikan ja opin sekä kirkollisten toimitusten ja lainsäädännön näkökulmista. Nämä laajat, lähes kahdensadan sivun dokumentit keskittyvät pohtimaan samaa sukupuolta olevien parisuhdetta vain instituution näkökulmasta, ikään kuin asianomaiset itse olisivat kirkon kannalta kehällisiä tai ulkopuolisia toimijoita. Selvitystyön kuluessa järjestettiin kaksi seminaaria, joissa kuultiin asiantuntijoita eri aloilta. Vain kahdessa puheenvuorossa asiaa lähestyttiin seksuaalivähemmistöihin kuuluvan omasta näkö-

kulmasta. Näitä puheenvuoroja ei mainita edellä mainituissa lopullisissa dokumenteissa.⁷ Homoseksuaalisten ihmisten ja heidän läheistensä omiin kokemuksiin ja tarpeisiin viitataan vain muutaman yksittäisen kerran. KRP 2009 nostaa lyhyesti esiin seuraavat seikat. Raportti toteaa, että parisuhteen siunaamista pohdittaessa toimituksen merkitystä olisi mietittävä myös yksilön kannalta. Raportti esittää siunausta pyytävien motiiviksi saada parisuhteelleen kirkon hyväksyntä, Jumalan siunaus ja kestävyttä suhteelleen. Kolmas raportin huomio on, että kaikki vähemmistöjä koskeva keskustelu on altista sille, että enemmistö puhuu siitä, miten vähemmistön tulisi elää. Lisäksi piispat muistuttavat selvityksessään, että kysymys homoseksuaalisuudesta ei ole pelkästään teoreettinen, vaan se koskee todellisten ihmisten elämää ja identiteettiä.⁸

Piispainkokouksen selvitys (2010) korostaa, että erilaisista painotuksista huolimatta kaikkia kirkon kannanottoja yhdistää kaksi teologista peruseriaatetta. Ensimmäinen periaate on, että jokainen ihminen on luotu Jumalan kuvaksi. Siksi jokaista ihmistä on kohdeltava kunnioittavasti ja jokaisella on yhtäläinen ihmisarvo. Toinen periaate on käsitys avioliitosta Jumalan asettamana liittona, joka perustuu ihmisen luomiseen mieheksi ja naiseksi. Kahden samaa sukupuolta olevan ihmisen liittoa ei voida pitää avioliittona. Samat peruseriaatteet toistetaan myös perustevaliokunnan mietinnössä. Selvityksen mukaan juuri nämä kaksi periaatetta ohjaavat kirkon käsitystä ihmisarvosta ja avioliitosta.⁹ Näiden peruseriaatteiden rinnalle piispainkokous nostaa johtopäätöksissään muitakin seikkoja asettamatta niitä järjestykseen teologisen painoarvon mukaan. Periaatteet korostavat toisaalta jokaisen kirkon jäsenen yhtäläisiä oikeuksia ja velvollisuuksia (muun muassa omantunnon vapaus, rukous, sakramentit, kirkolliset toimitukset), toisaalta avioliiton erityisasetmaa. Näiden periaatteiden pohjalta piispainkokous päätyy katsomaan, että vapaamuotoinen rukous parisuhteensa rekisteröineiden puolesta on mahdollinen. Sen sijaan avioliittoon rinnastettava vihkimis- tai siunaamistoimitus ei ole.¹⁰

Kysymystä sukupuoli- ja seksuaali-identiteetistä, sen muodostumisesta ja suhteesta luomisteologiaan ei tämän artikkelin kirjallisissa lähteissä

juuri käsitellä. Kysymykseen identiteetistä viitataan lähinnä pastoraalisena kysymyksenä. Piispainkokouksen selvitys esittelee asiantuntijaseminaarien pohjalta eri teorioita seksuaali-identiteetin muotoutumisesta, mutta ei ota kantaa siihen, mikä on niiden suhde luomisteologiaan. Piispojen kannanotto *Rakkauten lahja* tyytyy toteamaan, että sukupuoli-suus on osa Jumalan luomistyötä. Jumala on luonut ihmisen mieheksi ja naiseksi, ja tarkoittanut tämän suhteen tasa-arvoiseksi.¹¹ Rajaamme keskustelun sukupuoli- ja seksuaali-identiteetin muodostumisesta ja sen suhteesta teologiaan tämän artikkelin ulkopuolelle, sillä kysymys ansaitsisi tulla tarkastelluksi perusteellisemmin kuin tässä artikkelissa on mahdollista.¹² Artikkelissa tyydymme lyhyeen ja yleisluontoiseen identiteetin määritelmään: identiteetti on persoonan ymmärrys siitä, kuka hän on ja mitä hän pitää niinä perustavina piirteinä, jotka määrittävät juuri hänen ihmisenä olemistaan.¹³ Oletamme, että parisuhde samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa on haastatelluille ihmisille tällainen identiteetin peruspiirre.

Työryhmän mietintö esittelee laajasti sekä rekisteröityyn parisuhteeseen myönteisesti suhtautuvien että siihen kielteisesti suhtautuvien perusteluja kan-

-
- 5 Paavo Kettunen on aiemmassa keskustelussa huomauttanut, että kirkollisessa, eettisessä keskustelussa ei voida puhua pelkästään teoreettisella tasolla, vaan on huomioitava myös ihmisen konkreettinen elämäntilanne. Kettunen 2007, 217–218.
 - 6 PSK (2010, 7) listaa aiempia kannanottoja, joiden voidaan katsoa ilmaisevan kirkon virallisen opetuksen seksuaalisuudesta: 1) piispojen *Kasvamaan yhdessä* -puheenvuoro vuodelta 1984, 2) piispainkokouksen päätös vuodelta 1993, jonka mukaan *Kasvamaan yhdessä* vastaa edelleen kirkon perhe- ja seksuaaliopetusta, 3) kirkkohallituksen lausunto opetusministeriölle vuodelta 1999, 4) piispojen yhteinen kannanotto syksyllä 2001 parisuhdelain hyväksymistä koskien sekä 5) kirkolliskokouksen perustevaliokunnan asiaa koskeva mietintö 2/2003 ja 6) piispojen puheenvuoro *Rakkauten lahja* 2008.
 - 7 Julkaistut puheenvuorot Penttinen 2009 ja Jukkala 2009.
 - 8 KRP 2009, 116, 170; PSK 2010, 49.
 - 9 PSK 2010, 7, 128.
 - 10 PSK 2010, 128–132.
 - 11 PSK 2010, 101–102. *Rakkauten lahja* 2008, 28–29, 60.
 - 12 Kysymystä on pohdittu mm. teoksessa Tuovinen & al. 2011.
 - 13 Koskinen 2015, 179, seuraten Charles Tayloria (Taylor 1994, 25, 28, 33).

nalleen. Perusteluissa pohditaan, ovatko homoseksuaaliset parisuhteet tai rakkaus Jumalan tahdon mukaisia ja voidaanko niitä pitää Jumalan hyvinä luomistekoina. Jos näin ajatellaan, silloin mietinnön mukaan kirkon tulisi tukea seksuaalisuuden toteutumista vakiintuneessa parisuhteessa (avioliitossa/rekisteröidyssä parisuhteessa) ”lääkkeenä syntiä vastaan”. Mietinnössä korostuu eron tekeminen rekisteröidyn parisuhteen ja avioliiton välillä siinäkin tapauksessa, että samaa sukupuolta olevien parisuhde nähtäisiin Jumalan tahdon mukaisena. Parisuhteen siunaamista pidetään mahdollisena, jos se edistää samankaltaisia hyveitä kuin avioliitto (puolisoiden välinen pitkäaikainen sitoutuminen, molemminpuolinen rakkaus ja toinen toisensa tukeminen). Tällöin kirkon tehtävä on tukea elinikäistä sitoutumista ja rukoilla parisuhteeseen Jumalan siunausta. Siunaamisen sisältönä olisivat tällöin kiitos ja esirukous. Parisuhde voidaan nähdä myös perheen keskeisenä perustana, ja siten siihen voidaan soveltaa avioliittoa ja perhettä koskevia periaatteita esimerkiksi lasten kasvattamisessa.¹⁴

Myös kielteisen kannan perustelut esitellään seikkaperäisesti. Tiukin linja näkee homoseksuaalisen käyttäytymisen kaikissa muodoissaan luonnonvastaisena ja synnillisenä. Parisuhteen siunaaminen merkitsisi synnin hyväksymistä. Siunaamista vastustetaan myös sillä perusteella, että siunaaminen rinnastuisi avioliiton siunaamiseen ja sekoittaisi nämä kaksi keskenään.¹⁵

Sekä työryhmän mietintö että piispojen selvitys korostavat, että siunaamisen ensisijainen merkitys on teologinen. Vaikka yleisessä kielenkäytössä siunaaminen ja hyväksyminen liitetään yhteen (niin sanottu eettinen merkitys), siunaamisen teologinen merkitys on kirkon uskon kannalta merkittävämpi. Teologisessa mielessä siunaaminen merkitsee Jumalan tekoa, joka liittyy Jumalan käskyyn tai lupaukseen, ja välittää ihmiselle joko hengellistä tai maallista hyvää. Kun ihminen ottaa siunauksen uskolla vastaan ja pyrkii noudattamaan Jumalan tahtoa, siunaus lahjoittaa uskovalle siunauksen sisällön. Mietintö pyrkii korostamaan siunausta Jumalan tekona, jonka kirkko välittää ja ihminen ottaa vastaan. Vaikka siunaamiseen liittyy myös eettinen ulottuvuus, mietinnön mukaan keskeisintä on se,

että siunaus on Jumalan teko. Näin ollen siunauksen sisällöksi ei muodostu se, hyväksyykö tai tuomitsee kirkko siunausta pyytävät ihmiset.¹⁶

Piispainkokouksen selvityksen johtopäätöksissä todetaan, että piispainkokouksen jäsenet ovat erimielisiä siitä, onko rekisteröidyn parisuhteen siunaaminen teologisesti mahdollista vai ei. Johtopäätös on, että kaikkien osapuolten hyväksymä menettelytapa voi rakentua vapaamuotoisen esirukouksen pohjalle. Tällaisessa rukouksessa rukoiltaisiin ”vapaasti parin kanssa ja heidän puolestaan”. Oleellista on, että uutta kirkollista toimitusta ei luoda, vaan vapaa rukous perustuu pastoraaliseen ohjeeseen.¹⁷

NÄKÖKULMIA HYVÄKSYVÄÄN TUNNUSTAMISEEN

Yksi tämän hetkisen poliittisen filosofian ja yhteiskuntatutkimuksen keskeisiä käsitteitä on hyväksyvä tunnustaminen (engl. recognition, saks. Anerkennung). Hyväksyvän tunnustamisen perusmalli on kahden ihmisen välinen suhde, jossa toiseen suhtaudutaan ja häntä kohdellaan persoonana.¹⁸ Hyväksyvän tunnustamisen teorioiden yksi perusajatus on, että ihmisen persoonallisuus ja kasvu rakentuu ihmissuhteiden kautta. Kukoistaakseen ihminen tarvitsee hyväksyviä tunnustamissuhteita. Axel Honnethin klassisen erottelun mukaan ihminen tarvitsee näitä tunnustamissuhteita kolmella eri tasolla: 1) lähisuhteissa tapahtuvan rakastamisen kautta, 2) omien yksilöllisten ominaisuuksien ja taitojensa avulla esimerkiksi työelämässä tai harrastuksissa toteutuvan arvonannon kautta sekä 3) yhteiskunnan tasolla tapahtuvan kunnioittamisen kautta. Usein ajatellaan, että yksilöt tai ryhmät joutuvat kamppailemaan tullakseen tunnustetuiksi. Jos ihminen tulee tunnustetuksi elämän eri osa-alueilla (rakkaus, arvonanto, kunnioitus), hänelle kehittyy vahva identiteetti. Koskinen määrittelee Tayloria seuraten identiteetin ”persoonan ymmärrykseksi siitä, kuka hän on, ja mitä hän pitää niinä perustavina piirteinä, jotka määrittävät juuri hänen ihmisenä olemistaan”.¹⁹ Tämän artikkelin analyysi perustuu yllä esitettyyn suppeaan määritelmään siitä, mitä hyväksyvä tunnustaminen on.

Hyväksyvän tunnustamisen teorian peruslähtökohtana on, että tunnustaminen noudattaa pe-

ruskaavaa ”A hyväksyy B:n X:nä”. Lähtökohdaksi seuraavassa tarkastelussa otetaan, että tunnustaminen kohdistuu toisen osapuolen persoonaan. Pohdittaessa kirkon (A) suhtautumista rekisteröityyn parisuhteeseen ja sen solmineisiin ihmisiin (B), tunnustamisen sisältö (X) voi olla ainakin: 1) kaksi homoseksuaalista yksilöä, 2) seksuaalinen identiteetti, 3) kahden ihmisen välinen rakkaussuhde, jossa mahdollisesti harjoitettuun seksuaalisuuteen ei oteta kantaa, 4) homoseksuaalinen parisuhde legitimiinä seksuaalisuuden muotona tai 5) avioliitto. Näistä keskitymme pohtimaan vaihtoehtoja 3), 4) ja 5). Rajasimme identiteettikäsitteen tämän artikkelin tarkastelun ulkopuolelle.

Kolmas peruslähtökohta hyväksyvälle tunnustamiselle on, että kyseessä on useimmiten vastavuoroinen suhde. Tällöin asianomaiset näkevät kirkon, tai joissakin tapauksissa ennemminkin Jumalan itsensä, sellaisena tahona, jolta he hakevat hyväksyntää ja tunnustamista.²⁰

Eräs perusajatus hyväksyvän tunnustamisen teorioissa on, että tunnustaminen ilmenee useimmiten konkreettisena tekona tai käyttäytymisenä. Ikäheimon antama perusesimerkki liittyy kunnioittamiseen: ”Jos et käyttäydy kunnioittavasti minua kohtaan, et tosiasiaa kunnioita minua”. Laajemmassa mielessä tunnustamisen teko voi olla mikä tahansa teko, joka ilmaisee sen taustalla olevia asenteita. Suppeammassa merkityksessä tunnustamisen teko on teko, joka tehdään vain asenteiden ilmaisemisen tarkoituksessa.²¹

Ikäheimo painottaa eroa persoonien välisen tunnustamisen ja instituution välityksellä tapahtuvan tunnustamisen välillä. Kun tunnustajana on instituutio, merkitystä on teoilla ja tekemättä jättämisillä, mutta asenteilla ei tässä ole merkittävää roolia. Sen sijaan persoonien välisessä tunnustussuhteessa nimenomaan asenteilla ja muilla samankaltaisilla psykologisilla tekijöillä on merkitystä. Tällaisessa suhteessa painottuu myös vastavuoroisuus: sekä tunnustaja että tunnustettava joutuvat suostumaan muutokseen ja laajentamaan perspektiiviään. Sen sijaan institutionaalisesti välittyneessä tunnustamissuhteessa tunnustaja (so. instituutio) vain vastaa myöntämällä tai epäämällä tunnustettavalle tälle institutionaalisen statuksen perusteella kuuluvia oikeuksia.²²

Työryhmän mietinnön johtopäätöksissä korostetaan, kuinka kristillinen rakkaus velvoittaa kohtelemaan kaikkia ihmisiä kunnioittavasti. Kunnioittamisen periaate johtaa kysymään, miten yhteisö suhtautuu vähemmistöön, jonka elämäntapa poikkeaa enemmistön elämäntavasta. Yhteiskunnallisen hyvän kannalta on järkevää tukea pitkäikäisiä parisuhteita seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta. Yksilölliset perusarvot, kuten oikeus ihmisarvoiseen elämään, ovat keskeisiä sekä yhteiskunnan että kirkon kannalta. Kirkon opetus siitä, että jokainen ihminen on luotu Jumalan kuvaksi ja kutsuttu Kristuksen seuraajaksi, haastaa kirkon käymän keskustelun homoseksuaalisuudesta: kyse on ihmisistä ja heidän syvimmästä identiteetistään. Mietintö toteaa, että kysymystä seksuaalisesta suuntautumisesta ei voi jättää vain sielunhoidon piiriin, vaan kirkon on kohdattava kysymys myös julkisesti.

14 KRP 2009, 89.

15 KRP 2009, 89–90.

16 KRP 2009, 107, 182; PSK 2010, 92.

17 PSK 2010, 124, 128. Hirvonen (2004, 476–477) tarkastelee kirkon avioliittokäsitystä ja aiempia kannanottoja samaa sukupuolta olevien parisuhteesta siitä näkökulmasta, missä määrin ne kuuluvat toisaalta muuttumattoman opin, toisaalta muuttuvan rakkauden alaan. Hirvosen mukaan kirkon avioliitto- ja parisuhdekäsityksen perustana tulisi olla muuttumattoman uskon alaan kuuluvat luomisteologia ja kristillinen ihmiskäsitys. Sen sijaan ihmisen käyttäytymiseen liittyviä kysymyksiä olisi virheellistä pitää muuttumattoman uskon alaan kuuluvina. Siksi kysymystä samaa sukupuolta olevien parisuhteesta olisi lähestyttävä ennen muuta lähimmäisenrakkauden periaatteen kautta. Ks. myös Hirvonen 2003, 46–54, jossa Hirvonen lisäksi esittää, että kysymys naispappeudesta on analoginen kysymykselle samaa sukupuolta olevien parisuhteelle. Uskon ja rakkauden erottelun käyttämistä tähän tapaan on kritisoinut Vainio 2007. Ks. myös Hirvosen vastaus; Hirvonen 2007a.

18 Koskinen 2015, 180; Ikäheimo & Laitinen 2007, 40.

19 Koskinen 2015, 179; Saarinen 2015, 16–18. Tunnustamisesta kamppailuna, ks. Honneth 1995. Hyvä lyhyt esittely tunnustamisen teorioista on Iser 2013. Laajeman analyysin tunnustamisen teorioista esittävät Ikäheimo 2014 ja Thompson 2006.

20 Saarinen 2015, 17–18.

21 Ikäheimo 2014, 13–14.

22 Ikäheimo 2014, 54, 73.

Sakramentit ja kirkon muu toiminta ovat yhtä lailla avoimia kaikille ihmisille seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta. Tässä yhteydessä mietintö nostaa esiin myös homoseksuaalien kohtaamaan torjunnan ja häpeän, johon liittyy ajatus Jumalan tuomitsemisesta tai hyväksynnästä.²³

RUKOUS, SIUNAUS VAI VIHKimINEN?

Tarkastelemme seuraavaksi kirkon virallisissa dokumenteissa käytyä keskustelua rekisteröidyn parisuhteen solmimisen yhteydessä järjestetyn juhlan luonteesta. Tämän jälkeen siirrymme analysoimaan asianosaisten omaa käsitystä, joka poikkeaa kirkon näkemyksestä monilta osin.

Työryhmän mietintö ja sitä seuraten piispojen selvitys esittelevät useita eri vaihtoehtoja kirkon vastaukseksi rekisteröityihin parisuhteisiin. Ensimmäinen vaihtoehto olisi parisuhteiden siunaaminen kirkollisena toimituksena, joka olisi analoginen avioliiton kirkolliselle siunaamiselle. Toimitus voisi sisältää samoja elementtejä kuin avioliiton siunaaminen, esimerkiksi kysymykset, lupaukset ja sormusrukoukset. Tällöin siunattaisiin sekä parisuhde että sen solmivat ihmiset. Siunaaminen kuuluisi kirkon julkisen, kirkolliskokouksen säätelämän jumalanpalveluselämän piiriin ja sitä varten luotaisiin uusi kasuaalitoimitus kirkkokäsikirjaan. Tämä vaihtoehto merkitsisi muutosta kirkon uskon ja opin piiriin kuuluvassa asiassa, ja siitä pitäisi päättää kolmen neljäsosan määräenemmistöllä kirkolliskokouksessa. Tätä vaihtoehtoa piispat eivät suosittele, ja he katsovat, että kirkolliskokous on jo aiemmilla kannanotoillaan rajannut sen vaihtoehtojen piiristä pois. Tässä yhteydessä piispat toteavat, että vaikka sielunhoidolliset ja eettiset näkökulmat on otettava huomioon, kirkolliset toimitukset vaativat kirkon uskosta ja opista nousevia perusteluja. Uskosta ja opista nousevat perustelut nostetaan siis muiden perustelujen yläpuolelle.²⁴ Tosiasiallisesti tämä vaihtoehto olisi merkinnyt myös rekisteröidyn parisuhteen rinnastamista avioliittoon, sillä kirkko ei ole tehnyt teologista eroa avioliittoon vihkimisen ja avioliiton siunaamisen välillä, vaikka niillä onkin erilliset toimitukset kirkkokäsikirjassa.²⁵

Toinen, hieman ensimmäisestä poikkeava vaihtoehto olisi rukoushetki, joka toimitettaisiin

parisuhteen rekisteröinnin jälkeen. Ero siunaamiseen olisi siinä, että rukoushetkessä rukous/siunaaminen kohdistuisi vain ihmisiin, mutta ei heidän solmimaansa liittoon. Siten kysymysten, lupauksen ja sormusrukousten kaltaiset elementit jäisivät rukoushetkestä kokonaan pois. Kolmas vaihtoehto olisi kodin siunaaminen nykyisen kaavan mukaisesti. Kodin siunaamisen sisältö on sama riippumatta kodin asukkaiden perhemuodosta tai seksuaali-identiteetistä, joten tämän toimituksen käyttäminen ei olisi ristiriidassa kirkon avioliitto-opetuksen tai ihmiskäsityksen kanssa. Neljäs vaihtoehto, vapaamuotoinen rukous, eroaa toisesta vaihtoehdosta siinä, että rukoushetkelle ei luotaisi kaavaa kirkkokäsikirjaan tai sen rinnalle, vaan rukous olisi vapaamuotoinen. Jos kirkkokäsikirjassa ei ole varsinaista kaavaa, rukouksen toimittaminen jäisi kunkin yksittäisen papin harkinnan varaan, eikä ketään velvoitettaisi sitä toimittamaan, kuten tapahtuisi vaihtoehdossa kaksi.²⁶

Viides vaihtoehto olisi jättää rukous kokonaan yksityisen elämän piiriin, jolloin kyse olisi sielunhoidosta ja henkilökohtaisesta kohtaamisesta. Kuudes vaihtoehto olisi kiello: kirkolliskokous tai piispainkokous toteaisi, että parisuhteensa rekisteröineiden puolesta ei voida rukoilla eikä heidän liittoaan voi siunata. Viidennen ja kuudennen vaihtoehdon piispainkokous torjuu. Piispojen mukaan sekä yhteiskunnan että kirkon piirissä seksuaalivähemmistöihin tulee suhtautua jokaisen ihmisarvoa kunnioittaen. Kunnioittamisen periaate merkitsee, että homoseksuaalisesti suuntautuneet ihmiset ovat tervetulleita kirkon yhteyteen. Piispojen mukaan kirkko rukoilee kaikkien ihmisten puolesta ja jokaiselle ihmiselle voidaan pyytää Jumalan siunausta. Jokainen ihminen on syntinen ja tarvitsee Jumalan armoa. Näin ollen kirkko piispojen mukaan vastustaa seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluviin kohdistuvaa väkivaltaa ja syrjintää.²⁷

Parisuhdetyöryhmän mietintö pyrkii sijoittamaan rekisteröidyn parisuhteen ensisijaisesti sielunhoidon ja pastoraalisen kohtaamisen kontekstiin, eikä kirkollisten toimitusten kontekstiin. Kirkolliset toimitukset kuuluvat niihin usein liitetystä perhejuhla-merkityksestä huolimatta kirkon julkisen jumalanpalveluselämän piiriin, ja piispojen

kannanotossa tehdäänkin selvä ero yksityisen ja julkisen rukouksen välillä. Siunaaminen Jumalan siunauksen välittäjänä liitetään kirkollisten toimistusten yhteyteen. Oleellista on silloin huomata, mikä tai kuka on siunauksen kohde. Koska rekisteröity parisuhde ei kirkon kannanottojen mukaan vastaa avioliittoa, avioliiton siunaamisen kaavaa ei voida käyttää rekisteröidyn parisuhteen siunaamiseksi.²⁸

Huolimatta siitä, että selvityksessä tehdään selvä ero toisaalta julkisen ja yksityisen rukouksen, toisaalta opin ja etiikan välille, piispat painottavat, että kirkon oppi, etiikka ja rukouselämä kuuluvat yhteen, eivätkä ne voi olla keskenään ristiriidassa. Piispojen mukaan kirkon julkisessa opetuksessa pyritään koko yhteisöä yhdistäviin vakaumuksiin, kun taas sielunhoito painottuu yksilön elämäntilanteeseen ja mahdollistaa myös valtavirrasta poikkeavat ratkaisut. Piispojen selvityksen mukaan tämä erottelu tarjoaa mahdollisuuden myös muiden vähemmistöjen kuin seksuaalivähemmistön kohtaamiseen.²⁹

Kirkko päätyi lopulta vapaamuotoisen rukouksen kannalle. Piispainkokouksen ohje vapaamuotoisesta rukouksesta täsmentää erikseen, että rukoushetkessä ei saa käyttää elementtejä, jotka muistuttaisivat liikaa avioliiton siunaamista. Ohje painottaa, ettei kyse ole avioliittoon rinnasteisen parisuhteen siunaamisesta, minkä vuoksi rukous ei saa sisältää esimerkiksi kysymyksiä, lupauksia, sormusten vaihtoa, puolisoiksi julistamista tai liiton siunaamista. Ohje nostaa esiin kirkon työntekijän pastoraalisen vastuun, mutta painottaa samalla rukoushetken perustumista vapaaseen harkintaan ja yhteiseen sopimiseen, joka ei synnytä uutta virkavelvollisuutta. Lisäksi muistutetaan siitä, että kirkon työntekijän tulee pitää kiinni häntä sitovista ohjeista. Lopuksi todetaan, että piispa vastaa ohjeiden valvonnasta hiippakuntatasolla ja kirkkoherra seurakuntatasolla.³⁰

Haastateltujen kokemuksissa rukoushetkessä tai siunaamisesta käytettiin useissa tapauksissa nimitystä häät, ja itse toimituksessa käytettiin avioliittoon vihkimiseen/siunaamiseen kuuluvaa symboliikkaa ja rituaalisia elementtejä, kuten esimerkiksi sormusten vaihtoa. Siten ohje vapaamuotoisesta rukouksesta ei näytä vaikuttaneen ihmisten omaan

kokemukseen suhteensa tai järjestetyn juhlan luonteesta.

Toisille haastatelluille oli tästä huolimatta tärkeää noudattaa huolella piispainkokouksen ohjetta ja pitäytyä rukoushetkessä. Myös rukouksen toimitaneet papit olivat piispainkokouksen päätöksen jälkeen huolellisia siitä, mitä sanoivat rukoushetken puheessaan:

Mut ei ollu mitään tällösiä polvistumisia eikä vihkirijyjä eikä muita, mutta kyllä sen minä kuitenkin koin, että se oli (siunaus). Tietysti se oli myös rukous, ja kyllä se oli minun mielestä rukous nimenomaan sen parisuhteen tai sen yhteisen matkan puolesta, parisuhteen puolestaha ei saa rukoilla. Mutta tätähän oli hyvin taitavasti sen sanottanu, ku minä just katoin sitä puhettakin. Että kyllä nyt voi sanoa, et kyllä se oli kuitenkin rukous sen yhteisen parisuhteen puolesta ja jossa oli sitte siunaus. (H1)

Myös toinen piispainkokouksen ohjeistuksesta tietoinen haastateltava pohti, mitä termiä hän ja puolisonsa olivat omasta juhlastaan käyttäneet: ”kyllähän siitä sit usein puhuttiin parisuhteen siunaustilaisuutena, vaikkei se virallinen termi ookaan (H8)”. Kummallekin aiheesta haastattelussa kertoneelle siunaus oli luonteva nimi heidän parisuhteensa juhalle. Vihkimiseksi he eivät tilaisuutta halunneet kutsua. Myös toisen näistä rukoushetkistä toimitanut pappi halusi varmistaa ohjeistuksen seurakunnan kirkkoherralta. Papit olivat keskustelleet rukoushetkestä keskenään, ja kun toimittava pappi oli luvannut noudattaa piispainkokouksen ohjeita, oli lupa tilaisuuden pitämiseen tullut nopeasti.

Eräs haastateltavista pohtii tilaisuuden nimen merkitystä parisuhteensa tunnustamiselle:

23 KRP 2009, 170.

24 PSK 2010, 113–114; KRP 2009, 119–120.

25 Yli-Opas 2010, 228.

26 PSK 2010, 114–123.

27 PSK 2010, 124–127.

28 KRP 2009, 181; ks. myös PSK 2010, 125–126.

29 PSK 2010, 125.

30 Pastoraalinen ohje 2011.

Toki mua kaivelee, että meitä ei voitu siunata ja meidän parisuhdetta ei voitu siunata. – Sit ihan nää termistökin, niin kyllä jotkut osaa puhua että on naimisissa, mut no me ollaan niinku rekisterissä vähän niinku koirat ja autotkin (H4).

Usealle haastateltavista parisuhteen rekisteröinti maistraatissa ei ollut mieluisa tilaisuus. He halusivat kuitenkin rekisteröidä parisuhteensa virallistaakseen sen ja saadakseen rekisteröinnin kautta paremman juridisen turvan parisuhteelleen. Parisuhteen tärkein juhla ei kuitenkaan ollut maistraatissa toimitettu virallinen rekisteröinti vaan sen jälkeen järjestetty kirkollinen rukoushetki. Tämä osoittaa rukoushetken olleen tärkeä myös tunnustetuksi tulemisen näkökulmasta.

Hirvosen mukaan rekisteröity parisuhde kuuluu ensisijaisesti maallisen regimentin piiriin, mutta se sisältää myös elementtejä hengellisestä regimentistä. Kristityn koko elämä tapahtuu Jumalan kasvojen edessä, ja siten myös rekisteröity parisuhde sisältää samoja armosa kasvamisen, rakkauden ja yhteisen uskon kilvoituksen kaltaisia hengellisiä elementtejä kuin avioliittokin.³¹

Hirvonen pohtii myös yksityisen ja julkisen teemoja. Koska rekisteröity parisuhde solmitaan viranomaisen edessä, on se julkinen sitoutuminen toiseen ihmiseen ja yhteiseen elämään. Siten myös parisuhteen puolesta rukoilemisen tulisi Hirvosen mukaan olla julkinen, koska yksityinen toimitus olisi ristiriidassa parisuhteen julkisen, yhteisöä rakentavan luonteen kanssa.³² Kaikki haastateltavat poikkeuksetta mielsivät rukoushetken tässä merkityksessä julkiseksi toimitukseksi ja rinnasteiseksi kirkolliselle toimitukselle.

Kaksi haastateltavien kuvaamista rukoushetkistä oli toimitettu julkisessa juhlatilassa, yksi luonnon keskellä. Kahdessa tapauksessa rukoushetket tapahtuivat pariskuntien kotona. Kahden haastateltavan rukoushetket toimitettiin sakraalitulassa, yhden kirkossa ja toisen kirkon yhteydessä olevassa kappelissa. Toiselle haastateltavalle kirkko tilana oli perinteinen ja juhllallinen paikka. Hän liittyi kirkkoon juuri ennen kyseistä rukoushetkeä.

Mä ite liityin kirkkoon – – vasta näit varten, et se ei niinku silleen se uskonto oo mulle tärkeä, mut onhan se kirkkotilana tosi juhllallinen (H7).

Sama haastateltava pohti vielä uudelleen haastattelunsa aikana juhlan merkitystä sekä puolisolleen että itselleen:

silleen isompi juttu sen uskonnon näkökulmasta, että mulle se oli enemmän sellanen perinteikäs tilaisuus sitte. Että ei niinkään sitä uskontoa vaan sellanen tunnistettava tilaisuus niinku siinä mielessä (H7).

Haastateltavan puoliso on aktiiviseurakuntalainen ja tästä syystä hänelle kirkkotilalla oli myös uskonnollista merkitystä.

Toiselle kirkkotilasta kertoneelle haastateltavalle tilalla oli erityisesti uskonnollinen merkitys:

nyt kokee sen pyhäks tilaksi. No siis se, että se on sellanen tuttu ja turvallinen paikka tavallaan sen historian takii, mikä sillä mulle oli (H8).

Toisaalla haastattelunsa yhteydessä hän jatkoi: ”siinä on Jumalan kasvojen edessä” (H8). Pyhyyden ja Jumalan läsnäolon lisäksi kyseinen haastateltava koki kotikirkolla olevan merkitystä omalle elämäntarinalleen. Kyseisessä sakraalitulassa oli järjestetty sateenkaarimessuja, joihin haastateltava oli osallistunut säännöllisesti ja hän myös asui seurakunnan alueella. Hänelle kyseinen kappeli oli siis kotikirkko monessakin mielessä niin parokiaalisenä kotiseurakuntana kuin hengellisenä vähemmistöyhteisönä.

Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta haastateltavien kokemus oli, että vaikka tulevaisuudessa kirkko vihkisi samaa sukupuolta olevat avioliittoon, he eivät haluaisi järjestää uutta tilaisuutta juhlistaakseen parisuhdettaan. Haastateltavien kokemus oli, että he olivat saaneet jo järjestetystä tilaisuudesta sen, mitä he kaipaivat:

Sitte ku tavallaan sehän ei tuo siihen mitään uutta, koska tavallaan se rukous ja se kirkollinen puoli, ni ei se tästä miksikään nyt kuitenkaan muutu (H1).

Rukoushetken nimi ja tuolle toimitukselle annetut merkitykset näyttävät olevan tämän artikkelin molempien aineistojen perusteella keskeisiä vastattaessa kysymykseen, tunnustaako kirkko rekisteröidyn parisuhteen. Dokumenttien ja haastattelujen perusteella näyttää siltä, että vastaus kysymykseen on kielteinen.

RUKOUSHETKI RITUAALINA

Haastattelutilanteissa kysyttiin, mitä symbolisia ja rituaalisia elementtejä rukoushetkessä on käytetty. Huomionarvoista on, että useammassa haastattelussa kerrotaan, kuinka piispainkokouksen ohjeen antamisen jälkeen toimituksen suorittanut pappi etukäteen tarkisti esimieheltään, toimiiko hän varmasti annettujen ohjeiden mukaisesti. Ainoastaan kaksi pariskuntaa piti tärkeänä, ettei heidän tilaisuudessaan käytetä ohjeessa erikseen kiellettyjä rituaalisia elementtejä kuten sormusten vaihtoa. Myös nämä haastateltavat kuitenkin kokivat toimituksen nimenomaan siunaamisena, ei vain rukouksena heidän kanssaan. Vaikka rituaaleja ei suoranaisesti olisikaan sisällytetty kyseiseen rukoushetkeen, näyttivät haastatellut mieltäneen tilaisuuden tärkeäksi siirtymisrituaaliksi vakiintuneeseen parisuhteeseen. Tällä rituaalilla näytti olleen merkitystä niin oman identiteetin kuin yhteisön rakentamiselle. Kiinnostavalla tavalla lähelle näitä havaintoja tulee Høegin tutkimus norjalaisvanhemmista ja heidän toiveistaan kaste- ja nimenantojuhlien rituaaleille. Myös näissä erilaisissa nimeämisjuhlissa siirtymä, identiteetti ja yhteisön rakentaminen nousivat keskeisiksi elementeiksi.³³

Rituaaliteorioiden näkökulmasta rituaalit vaikuttavat myös toimituksen käsitteelliseen sisältöön: jos avioliittoon vihkimisen kaavaa muutetaan, muuttuu myös avioliittokäsitteen sisältö.³⁴ Tästä näkökulmasta tarkasteltuna on tarkoituksenmukaista, että pastoraalisen rukouksen ohjeessa eksplisiittisesti kielletään käyttämästä rituaalisia elementtejä, jotka voisivat saada tilanteen muistuttamaan liikaa avioliittoon vihkimistä tai avioliiton siunaamista.³⁵

Osa aineiston kuvaamista rukoushetkistä on järjestetty ennen piispainkokouksen vuonna 2010 antamaa ohjetta. Näissä 2000-luvun puolessa välissä toteutetuissa rukoushetkissä onkin paljon avioliit-

toon vihkimiseen liittyvää tematiikkaa ja niissä on muun muassa käytetty Seta ry:n tilaisuuksia varten valmistamaa vihkirijyyä. Useita parisuhteen rukoushetkiä toimittanut pappi kuvaa kyseisen ryijyn historiaa seuraavasti:

Mä sain idean, et ei kerta kaikkiaan, meidänhän täyty tässä odotellessa tehdä jotain: ommellaan sateenkaaririjy. Heti kun se laki tulee voimaan, niin sitten ruveetaan siunaamaan ihmisiä sen ryijyn päällä. – – Talkoilla se ommeltiin, sitä kuljetettiin isossa jääkiekkokassissa sateenkaariperheestä toiseen. Mut sen sateenkaarivision pohjalta se syntyy (H5).

Ryjyn lisäksi näissä ennen piispainkokouksen ohjeistusta toimitetuissa rukoushetkissä on vaihdettu sormukset ja annettu liiton lupaukset. Toisesta näistä tilaisuudesta katsottiin video haastattelun yhteydessä, toisesta tilaisuudesta kyseinen pariskunta halusi näyttää kuvasikermän. Mikään kuvissa ei erota tilaisuutta avioliittoon vihkimisestä ja myös pariskunnat viittasivat haastattelujen aikana juhlaansa vihkimisenä. Kysymykseen, millä termillä he kuvaavat juhlaansa, toinen edellä mainituista pariskunnista vastasi: ”voisko sanoa että melko perinteiset häät” (H3). Piispainkokouksen ohjeistus tuntui erään haastateltavan mukaan laittaneen ”käsijarrun päälle” eli rukoushetkien määrä näytti selkeästi vähenevän. Kyseinen haastateltava myös kikkaili ohjeistuksen nimellä: ”kun tuli tämä ohjeistus puolesta ja vastaan – – niin siitä meni tämä glamouri. Tuli tämmösiä kriteereitä – –” (H5). Sekä tilaisuuden nimi että ohjeistuksen yksityiskohtaisuus ja ehdollisuus koettiin loukkaavana. Ohjeistus ei selvästikään viestittänyt kirkon hyväksyntää asianosaisille.

Valtaosassa rukoushetkiä on käytetty symboliikkaa, joka sisältää selkeästi avioliittoon viittaavan merkityksen.

31 Hirvonen 2007b, 164.

32 Hirvonen 2007b, 164.

33 Ks. Høeg 2008.

34 Helboe Pedersen ja Helboe Johansen 2015, 19. Ko. artikkelissa tarkastellaan avioliittokäsitteen laajentamista koskemaan homoseksuaalisia pariskuntia Tanskan kirkossa.

35 Pastoraalinen ohje 2011.

Se tuntio oli laittanu vihkirijyn sinne, ja me seistiin sit siinä. Ja se, et se tuntio oli – Se oli muutenki tosi messissä. Se soitti sit kirkon kelloja meille ja silleen, et se teki sen ihan kaiken silleen niinku vihkimisessä (H7).

Tässä tapauksessa kyse ei ollut Seta ry:n tekemästä sateenkaaririjystä vaan paikallisseurakunnan vihkirijystä, jota kyseisessä seurakunnassa käytettiin vihkimisten yhteydessä.

Haastatteluissa kysyttiin myös symboleista, jotka viittaavat tilanteen jumalanpalvelusluonteeseen. Näitä elementtejä olivat muun muassa papin käyttämä liturginen vaatetus ja rukouksen toimittaminen sakraalitulissa. Haastatteluissa liturgisen vaatetuksen merkitys ei korostu, mutta sillä on kuitenkin ollut merkitystä tilaisuuden luonteelle. Eräs haastateltava kuvaakin:

siinä minä vasta tajusin, että sillä on kuitenkin suuri merkitys, että pappi ei toimita sitä tavallaan ikään ku sellasessa arkisessa virka-asussa, joka on vaikka pantapaita. Vaan että hän on ihan liturgisesti pukeutunu (H1).

Useat haastateltavat nostivat kysymyksen liturgisista vaatteista esiin vasta haastattelijan kysyttyä siitä tai keskustelu liturgisista vaatteista nousi esiin katsottaessa kuvia tilaisuudesta. Onkin ymmärrettävää, että haastateltavat, jotka eivät itse ole kirkon työntekijöitä tai erittäin aktiivisia seurakuntalaisia, eivät juhlassaan keskity papin pukeutumiseen.

Kun ihminen hakee kirkolta tunnustusta, näyttäisi siltä, että kirkkoon liitetään enemmän persoonallisen kuin institutionaalisen tunnustamisen piirteitä. Kirkon suorittamalle tunnustamiselle on merkittävä vaikutus ihmisen identiteettiin ja persoonallisuuden syvimpään tasoon. Samaa sukupuolta olevien parisuhteita pohdittaessa tämä näkökulma korostuu silloin, kun parisuhde rinnastuu avioliittoon. Tämänhetkisessä tilanteessa kirkko on pystynyt väistämään vaatimuksen oman itseymmärryksensä, so. opin, muuttamisesta perustelemalla ratkaisunsa juuri sillä, että parisuhde ei rinnastu avioliittoon. Jos – ja mitä todennäköisimmin kun – avioliittolaki Suomessa muuttuu ja erottelua rekisteröidyn parisuhteen ja avioliiton välillä ei enää yhteiskunnan tasolla tehdä, myös kirkollinen

keskustelu siirtyy tunnustamisen näkökulmasta uuteen vaiheeseen: kirkko tunnustamisen osapuolena joutuu joko muuttamaan itseymmärrystään tai torjumaan samaa sukupuolta olevien avioliiton. Rukoushetken kaltaista kompromissiratkaisua on silloin vaikea käyttää.

Tanskalaisesta kontekstista tehdyn johtopäätöksen mukaan avioliittokäsite muuttuu myös silloin, kun ehdot sille, kuka rituaaliin saa osallistua, muuttuvat. Näin ollen jos avioliittoon vihkimisen tai siunaamisen kaavaa sovelletaan pariskuntiin sukupuolesta riippumatta, itse avioliiton käsite muuttuu. Tanskalaisessa keskustelussa on nostettu esiin argumentti, jonka mukaan samaa sukupuolta olevien kirkollinen vihkiminen muuttaa avioliittonsa aiemmin solmineiden heteroseksuaalisten pariskuntien avioliiton sisältöä. Kyseessä on pitkän ja hitaan prosessin lopputulos, jossa avioliitto instituutiona on muuttunut sukujen välisestä sopimuksesta miehen ja naisen lisääntymiseen liittyvästä suhteesta tämänhetkiseen tilanteeseen, jossa avioliitto on kahden aikuisen ihmisen keskinäiseen rakkauteen perustuva, yksiavioinen suhde.³⁶ Samaan johtopäätökseen päätyy myös Saarinen, joka argumentoi samaa sukupuolta olevien avioliiton puolesta vedoten avioliittokäsityksessä tapahtuneisiin muutoksiin.³⁷

Rukoushetken rituaalit lisäsivät osallistujien kokemuksia toimituksen merkityksestä heidän parisuhteensa tunnustamisena. Aiheesta käyty osittain kiivas kirkollinen debatti näyttää vahvistavan rituaalien tärkeyttä osana tunnustamista. Haastatellut kokivat rituaalisten elementtien tarkan rajaamisen rukoushetken ulkopuolelle loukkaavaksi, minkä vuoksi rukoushetkeä ei pidetty tunnustamisen tekona.

TÄMÄN SEURAKUNNAN LÄSNÄ OLLESSA Asetimme artikkelin alussa tunnustamisen perusmalliksi kaavan ”A (kirkko) tunnustaa B:n (yksilö) X:nä”. On syytä kysyä, mikä on se kirkko, joka tunnustamisen antaa ja jolta sitä pyydetään. Kirjallisessa aineistossa kirkko samastuu instituutioon nimeltä Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Haastatteluaineistossa kirkko samastuu myös paikalla olleeseen seurakuntaan.

Haastatteluaineistossa nousee vahvasti esiin rukoushetkessä paikalla ollut yhteisö, ystävät ja sukulaiset, ja sen merkitys rukoushetkessä koetulle hyväksynnälle. Osa pariskunnista oli kutsunut sukulaiset vain maistraattiin viralliseen rekisteröintitilaisuuteen. Toiset kutsuivat sukua laajasti myös kirkolliseen juhlaan:

Meillä oli kummankin perheet suhtautunut hyvin positiivisesti, että meillä oli kummaltakin puolelta sukua ja ystäviä (H3).

Toiset haastateltavat toivat esiin sen, kuinka he olivat tarkkaan miettineet, ketkä läheisistä ihmisistä suhtautuvat tilanteeseen hyväksyvästi, ja halusivat kutsua paikalle rukoushetkeen juuri heidät.

Monille haastateltaville merkittävää oli paikalla olijoiden antama tuki ja se, että paikalla olijat eivät hämmästellleet tilaisuuden luonnetta vaan osoittivat käytöksellään hyväksyntää ja tukea.

Ja sitten aika suuri osa niistä vieraitaki oli sillä tavalla, sanotaanko joko olivat kirkon työntekijöitä tai sitte jollaki tavalla kirkkoon sitoutuneita. – Ja sitte se, että se tilanne viesti niin voimakkaasti semmosta, pitäskö nyt käyttää ihan suoraan sanoen sanaa hyväksyntää (H1).

Useat haastateltavista mainitsivat erikseen sateenkaariystävät, joiden läsnäolo juhlassa oli heille merkittävä:

me oltiin niin paljon oltu näissä sateenkaaritapahtumissa ja sateenkaarimessuissa ja meillä on tää oma yhteisö kirkon sisällä tavallaan (H2).

Sateenkaariyhteisö oli monelle merkittävin kirkollinen yhteisö, johon he selkeästi mielsivät kuuluvansa ja jossa he kokivat tulevaisuutta täysin hyväksytyiksi. Haastatteluissa tulee ilmi myös se, että haastateltavat mieltävät sateenkaariseurakunnan jossain määrin erilliseksi muusta kirkosta. Tämä näkyy myös joissakin haastatteluissa käytetyssä termissä ”sateenkaaripappi”, mikä tekee eron pappien suuremman joukon ja oman lähimmän kirkollisen yhteisön pappien välillä.

Haastatteluaineistossa pariskunnat liittivät siunaamisen tai rukouksen vahvasti hyväksymiseen.

Lähes kaikissa haastatteluissa hyväksynnän kokemus liittyi ennen muuta paikalla olleeseen yhteisöön ja pyhän kokemukseen. Puhuttaessa rukouksesta tai siunaamisesta yleisellä tasolla, haastateltavat liittivät sen institutionaalisen kirkon hyväksymiseen tai torjumiseen, mutta omakohtaisessa hetkessä hyväksynnän kokemus liitettiin nimenomaan läsnäolevaan yhteisöön ja sen antamaan hyväksyntään. Myös piispojen selvityksessä nostettiin esiin kysymys siitä, miten kirkko yhteisönä osaa suhtautua keskuudessaan eläviin vähemmistöryhmiin ja välittykö kohtaamisissa ajatus jokaisen ihmisen yhtäläisestä ja luovuttamattomasta ihmisarvosta.³⁶

Kaikki haastateltavat kuvaavat papin valintaa tärkeäksi osaksi juhlan valmistamista. Useat pyysivät perhe- tai ystäväpappia toimittamaan rukoushetken. Eräissä tapauksissa toimittaja oli töissä samassa seurakunnassa kuin pariskunnan toinen puolisoista. Yksi haastateltava kuvaa pitkästi epäonnista papinmetsästystä. Kyseinen haastateltava tavoitteli ensin pappia kotiseurakunnastaan, jossa suhtauduttiin epäroiden toimituspyyntöön:

No sit siinä oli menny kolme viikkoo, neljä viikkoo, mä olin soittanu, jättäny soittopyyntöä, sieltä ei kuulunu, mut sit mä, tota niin, en saanu sieltä mitään, et mitä heillä ois tarjoomassa ja sitte vähän kyllästyin siihen, että onpa ikävää että saa tämmösen palautteen ja todella olin pettynyt siihen. Sitten aloin netistä ettimään ja löysin tämmösen ku Yhteysliike (H6).

Yhteysliikkeen kautta pappi löytyi heti, ja hän tuli pian tapaamaan pariskuntaa heidän kotiinsa ja suunnitteli rukoushetken yhdessä heidän kanssaan. Erityisen mielissään haastateltava oli siitä, että odotettuaan monta viikkoa vastausta kotiseurakunnastaan hän sai nettisivujen kautta vastauksen päivässä.

36 Helboe Pedersen ja Helboe Johansen 2015, 20, 22. Samansuuntaisen tulkinnan muuttuneesta avioliiton sisällöstä esittää myös Yli-Opas, 2010.

37 Saarinen 2010. Saarinen lähestyy kysymystä avioliiton esteiden ja niiden vähentämisen näkökulmasta.

38 PSK 2010, 18. Yhteisön osoittaman hyväksynnän merkityksestä yksilön identiteetin kehitykselle ks. Honneth 2012, 201–216.

Eräissä haastattelussa tuotiin esiin se, kuinka pappi miellettiin ennemminkin sateenkaariväen edustajaksi kuin (institutionaalisen) kirkon edustajaksi. Tutun papin valinnalla haluttiin siis myös varmistaa tunnustamista. Haastateltava teki eron sen välille, tuleeko pappi tilanteeseen läheisenä ihmisenä tai saman yhteisön edustajana, vai hoitaako hän tehtävänsä kirkon valtuuttamana. Samanlainen merkitys annettiin myös sille, toimitetaanko rukous kirkkotilassa vai jossakin muualla.

Papin puheen merkitys korostui haastateltavien kuvatussa rukoushetkeä ja sen merkitystä tunnustamisen näkökulmasta. Erään haastateltavan kokemus puheesta osoittaa tämän tunnustamisen ja hyväksymisen merkityksen:

se puhe ku hän puhui meidän elämästä, meidän kodista ja parisuhteesta, työstä, ystäväistä ja elämästä, niin joka ikinen siellä itki meidän vieraista – – mut et se puhe oli niin koskettava siinä, et se jäi tosi vahvasti mieleen kyllä, että hän oli todella paneutunu siihen ja se mitä hän korosti sitten muutenki siinä siunauksen jälkeen ja näin, niin rukouksessa sitä et me toivottas et yhteiskunnasta tulis semmonen, jossa kaikkien ihmisten ois hyvä olla ja kaikki ihmiset hyväksytään sellasina ku ne on (H6).

Kyseinen haastateltava on sama, jolla oli vaikeuksia löytää tilaisuudelle toimittaja. Lopulta netin kautta löytyneen, heille aikaisemmin tuntemattoman papin osoittamalla hyväksynnällä ja ymmärryksellä oli erittäin suuri merkitys kyseisen henkilön ja hänen puolisonsa elämään.

Haastateltavien kokemukset osoittavat, että rukoushetkessä läsnä olleet henkilöt omalta osaltaan lisäsivät kokemusta tunnustetuksi tulemisesta. Tämä tunnustus koettiin kuitenkin vain osittain kirkon tunnustuksena, koska pääosin läsnäolijat muodostuivat ystäväistä ja sukulaisista, joiden ei mielletty suoraan edustavan kirkkoa instituutiona.

Yhdessä haastattelussa rukoushetkeä lähestyttiin pitkän prosessin tämänhetkisenä vaiheena, jonka alussa on ollut vaino tai torjunta:

Nyt ollaan kuitenkin tässä, vaikka ei oookaan mitään avio-
liittoon siunaamista, mutta että sitten katsotaanki lähialu-
eille ja katotaan sitten, mitenkä kuitenkin on paljo ihmisiä,

joita saatetaan ihan vaikka niinku kivittää tai vangita tai lyödä tai tämmöstä tämmösen takia. Et minusta niistä kaikissa on jonkin verran ollu tätä elementtiä mukana (H1).

Tässä tapauksessa rukoushetkeen oli erikseen vielä liitetty esirukous niiden puolesta, joita vainotaan erilaisuutensa tähden, mikä korosti rukoushetken tulkintaa tunnustamisen tekona janalla, jonka toisessa päässä on suora vaino ja toisessa päässä täysi osallisuus.

Haastatteluissa tuotiin esiin myös se, miten kirkolliseksi hyväksynnäksi mielletty hetki tuki myös niitä pariskuntien läheisiä, jotka olivat epävarmoja omasta suhtautumisestaan samaa sukupuolta olevien parisuhteeseen. Läsnäolo rukoushetkessä viesti samalla myös parisuhteen tunnustamista ja hyväksyntää. Eräissä haastattelussa hyväksynnän osoittaminen läsnäololla liitettiin myös heteroparin avioituessa osoitettuun puolison hyväksyntään: vaikka puolison valintaa syystä tai toisesta olisi etukäteen pidetty huonona, vihkitoimitus – tai tässä tapauksessa rukoushetki – on käännekohta, jonka jälkeen pariskunta on lopullisesti tunnustettu avio-
pariksi, eikä puolison valintaa enää kyseenalaisteta. Haastateltava käytti tästä ilmaisua ”kollektiivinen hyväksyntä” (H5).

Useammassa haastattelussa toistuu kokemus siitä, että homoseksuaalit ihmiset ovat kirkon jäseninä jonkinlaista B-luokkaa. Tämä on kokemuksena merkittävä, sillä kirkon virallisissa kannanotoissa kautta linjan korostetaan sitä, kuinka kaikki seurakunnan jäsenet seksuaalisesta suuntautumisesta huolimatta ovat tasavertaisia. Monille haastatelluille rukoushetki, ja sen ympärillä koetut toimituskeskustelut, yhteisön läsnäolo ja papin puhe merkitsivät ihmisenä tunnustetuksi tulemisesta: ”Kyllä siinä jäi positiivisena eniten mieleen se, että meidät todella otettiin ihmisinä – – ”(H6).

Näistä edellä käsitellyistä kokemuksista käy ilmi, että asianosaisten mielestä kirkko hyväksyy heidät ihmisinä, mutta pitää heitä jollakin tavalla vähempiarvoisina kirkon jäseninä. Toisin sanoen he eivät kokeneet, että kirkko tunnustaisi heidät täysin.

LOPUKSI

Artikkelimme kysymyksenasettelu on jo kirjoitamishetkellä jäänyt ajastaan jälkeen. Keskustelun kohteena ei tällä hetkellä enää ole se, miten homoseksuaalisen parisuhteen rekisteröintiin tulisi kirkon piirissä suhtautua, vaan keskustelun polttopisteeseen on noussut kysymys avioliitosta. Vuonna 2010 tehty ratkaisu oli hyvä kompromissi silloin vallinneessa tilanteessa, mutta enää se ei riitä. Kirkolliskokouksessa on vuonna 2015 aloitettu keskustelu avioliitosta, ja keskustelu jatkuu seuraavalla kirkolliskokouksella.

Artikkelimme selvitti kysymystä, tunnustaako kirkko rekisteröidyn parisuhteen. Molemmat artikkelin analyysin pohjana käytetyt aineistot osoittavat, että vastaus kysymykseen on pääosin kielteinen. Dokumenttiaineiston perusteella näyttää siltä, että kirkko on valmis hyväksymään homoseksuaalin seurakuntalaisen, mutta ei hänen parisuhdettaan avioliittoon rinnasteisena. Haastatteluaineisto osoittaa, että yksilön näkökulmasta virallisen avioliiton solmiminen ei enää toisi parisuhteeseen lisäarvoa. Parisuhteen siunaaminen merkitsi, että läsnäoleva seurakunta tunnusti parisuhteen, ja tämä tunnustus on riittävä sellaisenaan. Pääosin pariskunnat eivät kokeneet olevansa naimisissa, vaan sanoittivat selkeästi pitävänsä parisuhteen rekisteröintiä ongelmallisena ja odottavansa uutta parisuhdelakia, jotta heidän parisuhteensa status muuttuisi avioliitoksi. Suurin osa haastateltavista oli kuitenkin sitä mieltä, että tähän statukseen muutokseen riittää juridinen prosessi, sillä heille merkityksellisin juhla oli ollut jo rukoushetken yhteydessä.

Kirkon kanta on, että se ei ole valmis laajentamaan avioliiton käsitettä, vaan haluaa pitää kiinni avioliitosta yhden miehen ja yhden naisen liittona, jonka Jumala on asettanut. Toisaalta kirkko korostaa jokaisen ihmisen luomiseen perustuvaa yhtäläistä ihmisarvoa. Kirkko ei ole halunnut tehdä ratkaisuja, joissa avioliitto-opetusta muutettaisiin tai kyseenalaistettaisiin. Kun yhteiskunnan käsitys avioliitosta muuttuu, myös kirkko joutuu uudelleen pohtimaan avioliiton merkitystä ja teologiaa. Ratkaisuksi ei uudessa tilanteessa riitä enää se, että todetaan näiden kahden parisuhdemuodon olevan erilaisia.

Vuonna 2010 tehty ratkaisu liitti rukouksen parisuhteen puolesta yksityisen rukouksen ja sielunhoidon piiriin. Tätä tutkimusta varten haastatellut asianosaiset eivät kuitenkaan pidä tilaisuutta yksityisen rukouksen piiriin kuuluvaksi vaan selkeästi yhteisölliseksi kirkolliseksi toimitukseksi.

Parisuhteensa puolesta rukousta pyytäneiden kokemukset rukouksesta erosivat niistä merkityksistä, joita kirkon viralliset kannanotot ovat halunneet rukoushetkelle antaa. Artikkelimme tulokset osoittavat, että samaa sukupuolta olevien pariskuntien kokemuksissa rukous rinnastuu siunaukseen ja jopa avioliittoon vihkimiseen. Rukous on osa tätä toimitusta, mutta kyse ei missään nimessä näytä olevan vain yksityisestä rukouksesta. Tilaisuuteen saapunut yhteisö koettiin hyväksyväksi, mutta osin erilliseksi kirkosta instituutiona. Isolle osalle haastateltavia sateenkaariyhteisö muodosti tärkeän lähiyhteisön, jonka hyväksynnällä oli pariskunnille suuri merkitys. Osalla haastateltavista tärkeän lähiyhteisön muodostivat myös perhe ja sukulaiset.

Olemme tarkastelleet kirkon suhdetta homoseksuaalisiin ihmisiin ja heidän parisuhteisiinsa hyväksyvän tunnustamisen käsitteen avulla. Analyysimme osoittaa, että kirkon ajatus homoseksuaalien ihmisten, mutta ei heidän parisuhteensa, hyväksymisestä legitimiinä elämänmuotona, ei välity asianosaisille kovin hyvin. Kirkon tarjoama mahdollisuus rukoilla ”kanssa ja puolesta” on yritys sanoittaa tätä peruslähtökohtaa, ja luoda tilaa, jossa otetaan huomioon sekä ihmisen että pariskunnan tarve saada hyväksyntä parisuhteelleen, mutta toisaalta vältetään muuttamasta kirkon perinteistä opetusta avioliitosta vain miehen ja naisen suhteen. Hyväksyvä tunnustaminen on relaatio, jossa sekä tunnustaja että tunnustettava altistavat itsensä muutokselle. Tähän kirkko ei ole ollut valmis suhteessa rekisteröityihin parisuhteisiin ja niiden puolesta rukoilemiseen. Kirkko on ymmärtänyt avioliittoon vihkimisen ja avioliiton siunaamisen teologiselta sisällöltään samankaltaisina, ja niiden merkitys heteroseksuaaliselle parisuhteelle näyttäisi olevan sisällöltään hyväksyvän tunnustamisen välittävä teko. Tätä tunnustusta kirkko ei ole ollut valmis antamaan niille ihmisille, jotka ovat solmineet parisuhteen samaa sukupuolta olevan ihmisen

kanssa. Toisaalta kirkko on kuitenkin halunnut korostaa, että siunaamisen teologinen sisältö on eri asia kuin termiin arkikielessä liitetty hyväksymisen merkitys. Haastattelujen kokemuksen perusteella siunaamiseen liittyy vahva kokemus pyhän läsnäolosta ja koolla olevan seurakunnan hyväksynnästä. Rukoushetki parisuhteen puolesta on siten toiminut tunnustamisen tekona, jonka myötä homoseksuaalit kirkon jäsenet ovat tunteneet itsensä kohdatuiksi ja hyväksytyiksi, seurakunnan täysivaltaisiksi jäseniksi – mutta vain silloin, kun rukouksen sisällöksi on koettu siunaaminen sanan varsinaisessa, teologisessa merkityksessä.

LÄHTEET

10 asianosaisen haastattelut Auli Vähäkankaan yksityisarkistossa.

KRP 2009

2009 Kirkko ja rekisteröidyt parisuhteet: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 14.9.2005 asettaman työryhmän mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 2009:1. Hakapaino. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/\\$FILE/PARISUHDESELVITYS-10-2-2010.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/$FILE/PARISUHDESELVITYS-10-2-2010.pdf)

PSK 2010

2010 Parisuhdelain seuraukset kirkossa: Piispainkokouksen selvitys kirkolliskokoukselle 2010. Suomen ev.-lut. Kirkon keskushallinto 2010. Hakapaino. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/\\$FILE/PARISUHDE.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/$FILE/PARISUHDE.pdf).

PASTORAALINEN OHJE 2011

2011 Pastoraalinen ohje vapaamuotoisesta rukouksesta parisuhteensa rekisteröineiden kanssa ja heidän puolestaan. Piispainkokouksen 8.–9.2.2011 pöytäkirja. [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/07372ED8DAB33799C225783200458EB9/\\$file/Pastoraalinen%20ohje%20vapaamuotoisesta%20rukouksesta%20parisuhteen-sa%20rekister%C3%B6ineille.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/07372ED8DAB33799C225783200458EB9/$file/Pastoraalinen%20ohje%20vapaamuotoisesta%20rukouksesta%20parisuhteen-sa%20rekister%C3%B6ineille.pdf). (23.9.2015).

PERUSTEVALIOKUNNAN MIETINTÖ 4/2010

2010 Perustevaliokunnan mietintö 4/2010 piispainkokouksen esityksestä 2/2010. Parisuhdelain seuraukset kirkossa; piispainkokouksen selvitys kirkolliskokoukselle 2010. Asianro 2003-01128. <http://evl.fi/evlfi.nsf/Documents/7D5714FB25F03AF3C22574AA003CDA8B>.

KIRJALLISUUS

HELBOE JOHANSEN, KIRSTINE & HELBOE PEDERSEN, HELENE

2015 ”The Power over the Marriage Ritual: Positions in the Administrative Consultation prior to the Implementation of Same-Sex Marriages in the Evangelical-Lutheran Church in Denmark”. *Journal of Church and State*. doi: 10.1093/jcs/csv055. First published online: July 5, 2015.

HELLQVIST, ELINA

2015 ”Seksuaali-identiteetti ja olemisen oikeutus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon homoseksuaalisuuskeskusteluissa”. *Uskonto ja identiteettipolitiikka*. Toim. Elina Hellqvist, Minna Hietamäki & Panu Pihkala. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 281. Helsinki, 163–176.

HELLQVIST, ELINA & HIETAMÄKI, MINNA & PIHKALA, PANU (TOIM.)

2015 *Uskonto ja identiteettipolitiikka*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 281. Helsinki.

HIRVONEN VESA

2003 ”Samaa sukupuolta olevien parisuhteet ja kirkon oppi”. *Synti vai siunaus: homoseksuaalit, kirkko ja yhteiskunta*. Toim. Martti Nissinen & Liisa Tuovinen. Helsinki: Kirjapaja, 41–58.

2004 ”Onko homoseksuaalisissa parisuhteissa elävä kelpoinen papinvirkaan?” *Teologinen Aikakauskirja* 109, 470–478.

2007a ”Homoseksuaalisuus, usko ja rakkaus. Kommentti Olli-Pekka Vainion artikkeliin”. *Homoseksuaalisuus kristillisessä ihmiskuvassa ja lainsäädännössä*. Toim. Antti Saarelma. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Porvoo, 197–215.

2007b ”Näkökohtia rekisteröityjen parisuhteiden siunaamisesta”. *Teologinen Aikakauskirja* 112, 163–167.

HONNETH, AXEL

1995 *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity.

2012 *The I in We: Studies in the Theory of Recognition*. Cambridge: Polity.

HØEG, IDA MARIE

2009 ”Velkommen til oss”: *Ritualisering av livets begynnelse*. Diss. Universitet i Bergen.

IKÄHEIMO, HEIKKI

2014 *Anerkennung*. Berlin: De Gruyter.

IKÄHEIMO, HEIKKI & LAITINEN, ARTO

- 2007 "Analyzing Recognition: Identification, Acknowledgement, and Recognitive Attitudes towards Persons". *Recognition and Power: Axel Honneth and the Tradition of Critical Social Theory*. Toim. Bert van den Brink & David Owen. Cambridge: Cambridge University Press, 33–56.
- ISER, MATTIAS
- 2013 "Recognition". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2013 Edition)*. Ed. Edward N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/recognition/>.
- JUKKALA, HARRI S.
- 2009 "Aslan ry:n näkökulma". *Homoseksuaalisuus kristillisessä ihmiskuvassa ja lainsäädännössä*. Toim. Antti Saarelma. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Porvoo, 87–100.
- KETTUNEN, PAAVO
- 2007 "Homoseksuaalisuus pastoraalisena kysymyksenä". *Homoseksuaalisuus kristillisessä ihmiskuvassa ja lainsäädännössä*. Toim. Antti Saarelma. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Porvoo, 216–232.
- KOSKINEN, HEIKKI J.
- 2015 "Uskonnollisen identiteetin rationaalisesta tunnustamisesta". *Uskonto ja identiteettipolitiikka*. Toim. Elina Hellqvist, Minna Hietämäki & Panu Pihkala. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 281. Helsinki, 177–190.
- PENTTINEN, ARJA
- 2009 "Sateenkaarikansan elämänvalintoja: Arcus-verkoston puheenvuoro". *Homoseksuaalisuus kristillisessä ihmiskuvassa ja lainsäädännössä*. Toim. Antti Saarelma. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Porvoo, 74–86.
- RAKKAUDEN LAHJA
- 2008 *Rakkauden lahja: Piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta*. Helsinki: Kirjapaja.
- SAARINEN, RISTO
- 2010 "Avioliiton esteiden poistaminen on luterilaisuuden pitkä linja". *Kanava* 8/2010, 4–8.
- 2015 "Identiteettipolitiikka, toisen tunnustaminen ja teologia". *Uskonto ja identiteettipolitiikka*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 281. Toim. Elina Hellqvist, Minna Hietämäki & Panu Pihkala. Helsinki, 9–33.
- TAYLOR, CHARLES
- 1994 "The Politics of Recognition". *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Toim. Amy Gutmann. Princeton: Princeton University Press, 25–73.
- THOMPSON, SIMON
- 2006 *The Political Theory of Recognition: A Critical Introduction*. Cambridge: Polity.
- TUOVINEN, LIISA, STÅLSTRÖM, OLLI, NISSINEN, JUSSI & HENTILÄ, JORMA (TOIM.)
- 2011 *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- VAINIO, OLLI-PEKKA
- 2007 "Homoseksuaalisuus ja teologia". *Homoseksuaalisuus kristillisessä ihmiskuvassa ja lainsäädännössä*. Toim. Antti Saarelma. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Porvoo, 146–196.